

l'italià dantesco.

Sobretot en els parlars occidentals, més que als altres l'òim amb el valor popular, intransitiu, de 'tombar, girar': «lo Clot de Comafonda desaigüe en direcció a Montgai, i a baix, *tòrs* directe al riu» L'Estall (1957), referint-se a un barranc que baixa al N. des del Montsec però tombant cap a la Ribagorçana. També aquest ús intransitiu fou antic, amb el valor de 'vincular-se': «amich de bocha, pech se fa ['tonto es fingeix'] e és moix ['astut, garneu']; si là hom ops ha, *torcerà* e verduch serà de boix», *Compil. Prov. Aràb.* (ed. Mettmann, § 194).

Des d'antic en la tradició lexicogràfica: JMarc (1087 etc.) i Aversó (1362 etc.) (*torç, torci, torça, torce*); «*tòrcer*: torquere» etc. Busa-N.; «*tòrcer* la boca o rugar la cara: ringere; lo *tòrcer* la boca i los trencs que fan en la cara en lo riure: rictus», OPou (*TbPu.*, 247).

A l'È. Mj. era verb fort, que havia conservat *tort* amb paper de participi, per més que aleshores ja és rar que no tingui usos que van tirant al paper d'adjectiu. Encara és allò en: «no us sia greu de haver *tort* un poc lo camí, per haver un poc de ayre», *Decam.* x, § 9, 599.4 (= «traversato la via»); però ja no gaire en: «vós ja us pixau / en la çabata, / --- / molt cavalcau / *tort* en la sella / ---», JRoig (*Spill*, 2745); «*seda torta*» val. 1420 (*AlcM*, § 1), i ja en un de 1392, on Rubio Vela (*Ep. Val. Med.*, 166.18) lleigeix *torca* malament: «de J. X., mercader moro, --- un fardell, en què havia una roxa barberesqua de seda, e 8 lliures de seda *torta* crua»: és el 'torçal' (mot de la mateixa arrel). «Va per via *torta* / nos aduys mort» (Lanfranc Cigala, Appel, *Chr.*, 102.38); o bé era, en derivats: *hac estort*, és *estorta* (V. infra, Llull).

Era massa irregular i resultava incòmoda la manca de distinció en què quedava aquest participi, *tort, torta*, amb l'adjectiu i substantiu *tort*; per això, tot seguit, apareixen formes innovades, amb terminació feble: «se havia *torçut* lo genoll: contorserat genu», Jn. Esteve (*LiEleg.*, q-8-v^o); «*torçuda* cosa: tortillis» Busa-N.; és també la forma usada per Verdager: «De Rubió --- a St. Joan del Herm --- coberta d'avets --- una torbera --- los arrencà --- llançant-los --- arreu, arbres *torçuts* y malmesos» (1883, *O. C.* 1907, vi, 14). És també la forma balear: «l'arbre centenari / amorós pontava la soca *torçuda* / perquè, sense ajuda, poguéssim pujar-hi», Alcover (*La Reliquia*, v. 24); i la que en el Pall., en val. etc. reemplaça el femení *torçada* en el sentit de 'girada de peu' o d'arrissador: «m'he donat una *tursúda* (*tor-*) i no puc caminar» (Tor i Àreu de V. Ferrera, 1932-1933); «—Ha vist es faldeles que gasten ara? --- La grandària --- —Déx-les qu'e<l>s passe el àrie... —Y exos pentinats plens de *torsúes*?», *Canyissaes*, 101 (merament local *torskút*: s a *torskút lo peu* a Maella: Casac. 1923).

D'altra banda es vacilà en la forma d'aquest participi analògic. En la conjugació aquest verb, a causa de la combinació consonàntica, presentava formes coincidents amb les de la 1.ª conjug. i fins de la 3.ª, en tot el present (almenys en tots els dialectes continentals), *torç(o)*, *torces*, *torcen*, *torcem*, *torceu*, cosa que

es repeteix, entre els verbs de la 2.ª, només en pocs més: *torro*, *torres* etc., *peixo*, *peixes* etc.; ajuntant-se amb això en aquests mateixos verbs la dificultat del participi fort (antiquat *tost*, *past*), es va vacillar entre substituir *tort* per *torçut* o *torçit* (així Emp., Girona i fins a Camprodon, *D'Ag.*; ross., eiv.) o *torçat* (Bna. i la majoria del cat. or.); cas semblant en *paixit* / (*a*)*paixat* / *pascut* i en *tost* / *torrat*. D'aquí, en aquests tres verbs, la creació de nous infinitius analògics, que permetien una conjugació més còmoda: *torrar* en lloc de *TORRÈRE*, *paixir* o (*a*)*paixar* en lloc de *peixer* (*PASCERE*), i *torcir* o *torçar* en lloc de *tòrcer*¹ (veg. *retorcir* Vayreda, infra).

En el nostre cas la conjugació antiga *tòrcer* s'ha aguantat molt més temps i més generalment. *Tòrcer* / *torçut* és encara la forma predominant a les Illes, País Valencià, i fins ross. i cat. occid.; només és erroni dir, com fa *AlcM*, que el part. *torçut* sigui l'únic usat, i fins l'únic «normal, en la llengua literària»; no sols a Bna. sinó en la majoria del cat. or., *torçut* sona ja, en tot el nostre segle, com a forma rústica, i fins incorrecta, en lloc de *torçat*; per més que aquest s'hagi creat en una data bastant moderna i no s'hagi implantat pertot.

Millor s'ha mantingut la conjugació en *-er* en l'infinitiu i les altres formes (ger., impf., Subj. impf. etc.). Fins els *DTO.*, Lacav., Belv. i Lab. (1840-88 ---) continuen no reconeixent altra forma que *tòrcer*, i àdhuc Fabra la dona com la normal en la *Gram.* de 1912 (82b) etc.; limitant-se a advertir «úsase hoy mucho *torçar*», i no la registra encara cap lèxic fins al *DOrt.* (per més que en tot el S. xx ha estat ja aquest canvi un fet consumat).

Àdhuc els autors del S. xix, de llenguatge planer i barceloní, usen encara *tòrcer*, i no pas *torçar*: «Van ser tan grans les rialles / y's feyan ab tanta forsa, / que un pobre senyó 's va torse / hasta girar-se al revés», Pitarra (*El Molí de la Paloma, Gatades II*, 443); la Víctor Català va usar *torçar* junt amb l'emp. *torçit*; Coromines, *tòrcer* i *torçar*: «la fastigosa bestiola fugia esverada d'aquella llum obsedant que la perseguia: anava senyalant a terra una espiral de curves cada vegada més estretes, perquè més *torcia* de camí com més a prop sentia la perfidiosa flamarada» (*Presons Im.*, x, 92; *O. C.*, 876a); «allà on el desterrat se *colltorçava*, / de les fosques presons en la memòria, / jo encendré un gran foc de flama pura, / per fondre, amb els records sense ventura, / una ànima que em porti a la victòria!» (*Hores d'Amor*, 1901-11, *O. C.*, 1267a).

El que recomana el D. Fabra és mantenir *tòrcer* de preferència, només per a 'caragolar fils, caps de corda' i per a 'tombar intr. (camí)', i en tots els altres usos preferir *torçar*: cosa molt raonable i aconsellable, evitant l'ús de *torçut* i *torçit*, que avui ja són xocants en el cat. comú. Tanmateix també en alguna frase feta, com *donar el braç a tòrcer* (o no ~) 'prestar-se a la convicció, cedir a certes pressions': «En Pin i Soler --- com que ell ho sabia tot, i de tot tractava --- en conversa --- no donava el seu braç a *tòrcer*», MassóT (50 *Anys Vida Lit.*, 20.7f.).